

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: АДАПТАЦІЯ ДО НОВИХ РЕАЛІЙ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ

Кісарець Софія Олексіївна, студентка III курсу (групи ІБ-3) спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Науковий керівник: Березанська І.М., кандидат історичних наук, доцент, кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

У статті проаналізовано діяльність бібліотек під час російсько-української війни. Описано адаптацію бібліотечних установ до нових реалій, серед яких – створення безпеки, збереження фондів, підтримка користувачів та організація дистанційного доступу до інформаційних ресурсів. Увагу зосереджено на нових завданнях бібліотек, таких як проведення заходів з підтримки психологічного здоров'я, створення інформаційних центрів для переселенців, а також протидія дезінформації через інформаційно-просвітницьку роботу. Визначено пріоритети бібліотечної діяльності в період війни, що включають збереження культурної спадщини, розвиток цифрових ресурсів і розширення співпраці з національними та міжнародними партнерами. Стаття демонструє значущість бібліотек як важливих соціально-культурних інституцій у підтримці громад і збереженні національної ідентичності в умовах кризи.

Ключові слова: бібліотечна діяльність, бібліотека, російсько-українська війна, волонтерство, психологічна підтримка.

В умовах російсько-української війни бібліотеки України стикаються з викликами, які потребують швидкої адаптації до нових умов і перегляду своїх пріоритетів. У ситуації воєнного стану вони не лише продовжують виконувати традиційні функції як центри знань, а й перетворюються на осередки волонтерства, психологічної підтримки й інформаційного захисту. Сьогодні бібліотеки надають курси з вивчення мов, проводять юридичні консультації, організовують освітні заходи та забезпечують доступ до наукових баз, що повністю відповідає потребам сучасного суспільства. Подібні ініціативи сприяють згуртуванню місцевих громад, підвищенню морального духу людей і протидії інформаційним загрозам. Вивчення ролі бібліотек у воєнний час є надзвичайно актуальним для кращого розуміння їхньої трансформації, визначення успішних стратегій адаптації та створення рекомендацій для подальшого розвитку бібліотечної сфери в умовах кризи.

Метою статті є аналіз адаптації бібліотек України в умовах воєнного часу, виявлення нових пріоритетів їх роботи та визначення основних напрямів трансформації у відповідь на сучасні виклики.

В умовах російсько-української війни зросла роль бібліотек як інформаційних установ покликаних зберегти культурні цінності

українського народу. Дослідженню цієї проблематики присвячена низка наукових праць дослідників.

Сердюк С., Герасимова С. розкривають діяльність бібліотек України під час війни, зокрема їх адаптацію до нових реалій війни, створення рубрики «Культфронт», де описуються культурні події в Україні та світі в умовах війни.

Захарченко Д. дослідила основні завдання публічних бібліотек в Україні під час воєнного стану, які передбачають волонтерство, протидію фейкам, дезінформації та кіберзагрозам, інформаційно-просвітницьку діяльність для переселенців, проведення тренінгів з надання першої домедичної допомоги, благодійну діяльність.

Під час війни українські бібліотеки зазнали кардинальних змін, адаптуючись до нових реалій і визначаючи нові пріоритети у своїй діяльності. Їхня роль в умовах війни значно розширилася: тепер вони не лише надають доступ до інформаційних ресурсів, але й стають важливими центрами соціальної та психологічної підтримки, волонтерства, інформаційного спротиву та громадського згуртування. Основними напрямками діяльності бібліотек в період російсько-української війни є:

- підтримка громади та волонтерство. Публічні бібліотеки в різних містах активно долучаються до волонтерської діяльності, організовуючи центри збору гуманітарної допомоги та розповсюдження ресурсів для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Вони надають простір для проведення благодійних заходів, підтримують ініціативи з допомоги нужденним і створюють зручні місця для зустрічей волонтерів і громадських організацій;

- правова підтримка та доступ до інформації. Бібліотеки стають інформаційними центрами, де люди можуть отримати правову консультацію або доступ до ресурсів, що допомагають у вирішенні питань, пов'язаних із життєдіяльністю в умовах воєнного часу;

- психологічна підтримка та культурні заходи. У часи кризових ситуацій бібліотеки починають виконувати функції центрів психологічної допомоги. Організація психологічних тренінгів, консультацій і груп підтримки допомагає знизити стрес та підтримати моральний дух населення. Крім того, культурно-просвітницькі заходи, як літературні зустрічі, майстер-класи, читання та перегляди фільмів, дозволяють людям відволіктися від тяжких буднів війни;

- освітні програми та курси. Бібліотеки також організовують навчальні програми, такі як мовні курси та комп'ютерна грамотність, які стають важливими для переселенців і людей, які шукають нові можливості працевлаштування. Освітні програми допомагають здобути навички, що можуть бути корисними в умовах війни або на новому місці проживання;

- цифрова трансформація. В умовах війни багато бібліотек прискорили процес цифровізації своїх послуг, надаючи дистанційний доступ до електронних книг, наукових баз даних, онлайн-курсів і вебінарів. Це дозволяє користувачам отримувати інформацію та продовжувати навчання незалежно від фізичного доступу до бібліотеки;

- інформаційний спротив та протидія дезінформації. Бібліотеки також стають учасниками інформаційного спротиву, надаючи громадянам доступ

до достовірної інформації, організовуючи лекції та семінари про інформаційну безпеку, медіаграмотність і розпізнавання фейків. Такі заходи сприяють підвищенню стійкості суспільства до інформаційних загроз і допомагають зменшити вплив дезінформації.

Одним із ключових напрямів діяльності бібліотек у період російсько-української війни є утвердження їхньої ролі як провідних інформаційних центрів для громади. Важливо, щоб публічні бібліотеки виконували функцію центрів підтримки з юридичних питань, пов'язаних із законодавством України в умовах воєнного стану. Доцільно створити в бібліотеках інформаційні буклети та матеріали, які допоможуть внутрішньо переміщеним особам отримати необхідну підтримку. Це можуть бути листівки, правові закладки та інформаційні підказки на теми, такі як: як отримати статус ВПО, соціальні виплати для ВПО, умови, тривалість, розмір виплат по безробіттю, компенсація для орендодавців за тимчасове розміщення ВПО (Робота бібліотек в умовах воєнного стану).

У сучасних умовах бібліотеки відіграють важливу роль у збереженні та фіксації інформації, особливо стосовно військових подій та руйнування культурної спадщини. У цей важкий час, в Україні бібліотеки стали центрами, де накопичуються свідчення про знищені історичні об'єкти, пошкоджені будівлі, архітектурні пам'ятники та інші складові культурної спадщини, що мають значення для національної ідентичності.

Цей процес документування дозволяє бібліотекам створювати архіви, які згодом можуть слугувати цінними ресурсами для дослідників, культурологів і майбутніх поколінь. Окрім цього, така діяльність сприяє збереженню історичної пам'яті та надає можливість підтверджувати факти злочинів проти культурної спадщини для міжнародних організацій, які займаються захистом прав людини та культурних цінностей.

Крім того, бібліотеки регулярно проводять виставки, де демонструються фотографії, свідчення очевидців, відеоматеріали та інші документи. Це не тільки інформує населення про масштаби руйнувань, але й зміцнює почуття єдності та взаємопідтримки в межах місцевих спільнот.

У контексті повномасштабної війни бібліотеки реалізують низку ключових напрямів своєї діяльності, серед яких можна виділити волонтерську діяльність; захист інформаційної сфери; ініціативи, що сприяють формуванню української ідентичності; протидію російськомовній літературі.

Напрями волонтерської роботи бібліотек під час війни є дуже різноманітними – від збору книг для військових та внутрішньо переміщених осіб до виготовлення маскувальних сіток, шиття білизни та приготування сухих пайків.

Бібліотеки займаються волонтерством як самостійно, так і у співпраці з відомими волонтерськими організаціями, які мають прямі зв'язки з військовими, постраждалими та переселенцями. Це дозволяє їм краще зрозуміти, яка саме допомога і кому потрібна як на фронті, так і в тилу (Діяльність бібліотек в умовах війни).

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого була однією з перших, на сайті якої з'явилася нова рубрика «Культфронт». У ній щодня публікується добірка інформації з Інтернету про культурні події в Україні та світі під час війни, а також про те, як міжнародна спільнота через культуру підтримує Україну.

Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Кирила та Мефодія розробляє колекцію документів під назвою «Військова хроніка» для майбутньої Національної цифрової бібліотеки України та для власної електронної бібліотеки «Дніпропетровщина в період російсько-української війни».

Сумська обласна універсальна наукова бібліотека працює над презентацією хроніки основних військових подій на Сумщині під час російсько-української війни, а також формує список військовослужбовців і бійців територіальної оборони регіону, які отримали державні нагороди (Сердюк, Герасимова, 2022: 10).

Захарченко Д. вважає, що під час воєнного стану основними завданнями публічних бібліотек в Україні є:

- задоволення інформаційних потреб користувачів, оновлення бібліотечних фондів, активне використання веб-сайтів і соціальних мереж для популяризації бібліотечних послуг, а також підтримка вразливих груп населення та внутрішньо переміщених осіб;

- захист інформаційного середовища, що включає підготовку актуальної інформації під час війни та проведення освітніх заходів, спрямованих на протидію фейкам, дезінформації та кіберзагрозам;

- ініціативне фондозбірництво, яке полягає в зборі свідчень, документів та інших матеріалів, що стосуються військових дій і стануть основою майбутніх документальних колекцій;

- інформаційно-просвітницька діяльність, що передбачає публікацію корисних матеріалів для переселенців, тематичних дитячих малюнків і робіт митців, які підтримують українців у боротьбі з агресором; організацію семінарів, вебінарів та інших тематичних заходів;

- надання онлайн-підтримки, в рамках якої бібліотекарі спільно з медиками організовують тренінги з надання першої домедичної допомоги, лекції з психологічної підтримки та емоційного розвантаження через бібліотерапію, а також спільні перегляди фільмів;

- організація бібліотечних послуг, що включає створення комфортних робочих місць для дистанційної роботи, запуск курсів медіаграмотності, а також надання доступу до комп'ютерного обладнання для тих, хто цього потребує;

- реалізація волонтерських проектів, в рамках яких багато бібліотек стали укриттями для населення, пунктами розподілу гуманітарної допомоги, кухнями для переселенців та біженців, центрами плетіння маскувальних сіток; бібліотекарі також перекваліфікувалися у швачок і організували швейні майстерні для задоволення потреб Збройних Сил України;

– благодійна діяльність, яка включає організацію збору нових українських книжок для доставки в закордонні бібліотеки, що підтримують українських біженців (Захарченко, 2024: 75).

Бібліотеки активно допомагають переселенцям. Вони проводять різноманітні заходи для всіх вікових груп, які дозволять відволіктися від жахів війни хоча б на короткий час. Відвідувачі бібліотек можуть скористатися багатими книжковими фондами та доступом до Інтернету. У бібліотеках проводяться презентації творів місцевих авторів, організовуються зустрічі з цікавими особистостями, а також працюють різноманітні навчальні та пізнавальні клуби і об'єднання. Крім того, тут можна взяти участь у творчих заняттях, майстер-класах, мистецьких виставках, тренінгах та інших заходах.

Бібліотеки також надають електронну допомогу в реєстрації на порталі «Дія», сприяють у подачі заявок на виплату грошової допомоги через соціальну платформу «єДопомога», а також допомагають онлайн оплатити комунальні послуги та передати показники лічильників (Діяльність бібліотек в умовах війни, 28).

У бібліотеках проводяться різноманітні виставки, присвячені подіям російсько-української війни. Так, бібліотечних закладах Черняхівської громади була організована серія заходів під назвою «365 днів незламності!». У Великогорбашівській сільській бібліотеці представили патріотичну інсталяцію «Війна, що торкнулася кожного», у Селянщині відбулася виставка-спротив «Україна – нація нескорених», а Пекарщинська сільська бібліотека презентувала стенд «В моїй Україні сьогодні війна». Крім того, до Дня кримського спротиву російській окупації, для вшанування мужності та героїзму українців, які живуть на тимчасово окупованій території Криму, в бібліотеках також проводилися заходи в рамках циклу «Крим: з Україною в серці!» (Робота бібліотек Черняхівської громади).

Сьогодні бібліотеки не лише залишаються центрами інформаційної підтримки, але й активно перетворюються на осередки соціальної допомоги. Вони надають простір для волонтерів, організовують гуманітарну допомогу, а також консультують переселенців, що є надзвичайно важливим для інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові громади. Бібліотеки допомагають отримати доступ до актуальної правової та соціальної інформації, необхідної для адаптації в умовах війни, надають юридичні консультації та організовують семінари з медіаграмотності, що допомагає протидіяти інформаційним загрозам.

Крім того, бібліотеки виконують функцію психологічної підтримки, пропонуючи відвідувачам групові та індивідуальні зустрічі з психологами, тренінги зі стресостійкості та можливості участі в культурних заходах, які полегшують емоційне навантаження та сприяють психологічному відновленню. Вони також пропонують освітні програми та курси для покращення мовних навичок, підвищення кваліфікації, що є актуальним для людей, які шукають нові можливості працевлаштування чи бажають інтегруватися в нові професійні середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діяльність бібліотек в умовах війни: методичний poradnik бібліотекаря; уклад. О. Шурубенко. Чернігів, 2022. Вип. 9. 64 с.
2. Захарченко Д. Публічні бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів діяльності (на прикладі Полтавської області). *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері*. 2024. С. 74–76.
3. Робота бібліотек в умовах воєнного стану: методичні поради; ред.-уклад. Н. Грачова. Харків: ХОУНБ, 2022. 15 с.
4. Робота бібліотек Черняхівської громади під час війни: адаптація до нових реалій. Бібліотека і війна: єднаємося заради Перемоги; уклад. О. Костюченко; ред. вип. Г. Врублевська. Житомир, 2023.
5. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3 (29) С. 9–14.

REFERENCE

1. Diialnist bibliotek v umovakh viiny: metodychnyi poradnyk bibliotekaria; uklad. O. Shurubenko. Chernihiv, 2022. Vyp. 9. 64 s.
2. Zakharchenko D. Publichni biblioteky Ukrainy pid chas viiny: adaptatsiia do novykh realii ta vyznachennia priorytetiv diialnosti (na prykladi Poltavskoi oblasti). *Informatsiini tekhnolohii i systemy v dokumentoznavchii sferi*. 2024. S. 74–76.
3. Robota bibliotek v umovakh voiennoho stanu: metodychni porady; red.-uklad. N. Hrachova. Kharkiv: KhOUNB, 2022. 15 s.
4. Robota bibliotek Cherniakhivskoi hromady pid chas viiny: adaptatsiia do novykh realii. Biblioteka i viina: yednaiemosia zarady Peremohy; uklad. O. Kostiuchenko; red. vyp. H. Vrublevska. Zhytomyr, 2023.
5. Serdiuk S., Herasymova S. Biblioteky Ukrainy pid chas viiny: adaptatsiia do novykh realii ta vyznachennia priorytetiv. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*. 2022. № 3 (29) S. 9–14.